

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІСТОРИКО-ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ІСТОРІЇ, АРХЕОЛОГІЇ
ТА МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ**

**ПОЛІТИЧНА ПОРАЗКА УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ І
ВСТАНОВЛЕННЯ ГЕТЬМАНАТУ СКОРОПАДСЬКОГО
Кваліфікаційна робота (проект)**

на здобуття ступеня вищої освіти “бакалавр”

Виконав: студент 4 курсу 13-431 групи
Спеціальності 014.03 Середня освіта (Історія)
Освітньо-професійної програми
«014 Середня освіта (Історія)»
Дементєєв Ян Якович
Керівник: к.і.н., доцент Батенко Г. В.
Рецензент: к.і.н., доцент Форостян А. Ф.

Херсон – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. Внутрішні проблеми реалізації ідей державотворення Української Центральної Ради.....	6
РОЗДІЛ 2. Зовнішні фактори поразки Центральної Ради.....	17
РОЗДІЛ 3. Українська Держава Павла Скоропадського	27
ВИСНОВКИ	43
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	47

ВСТУП

Актуальність теми. Актуальність даної теми полягає в надзвичайному впливі української революції 1917-1921 рр. на подальшу історію української нації, держави і на процес формування національної свідомості українців. Важливу рушійну силу в цьому процесі відіграла діяльність Центральної Ради та другий гетьманат Павла Скоропадського. За час їх влади Україна пережила дуже складні процеси легітимізації країни, політичні, економічні та соціальні зрушення, громадянську війну та воєнну агресію з боку іноземних держав, що мали свої плани на українську територію. Але разом з тим ці події були насичені важливими факторами для розбудови української державності, пробудження і піднесення національної свідомості українського народу, виходу України на міжнародну арену, розвитком державних систем.

Розвиток української державності в наш час був би неможливим без надзвичайно важливого історичного досвіду Центральної ради та Української держави Павла Скоропадського. Цей період став початковим етапом для здійснення віковичного прагнення незалежності українського народу, став фундаментом для захисту і збереження української культури та подальшої боротьби за відродження власної самостійної держави впродовж століття.

Всебічне дослідження Української революції, політичних факторів поразки Центральної Ради та другого гетьманату і винесення з них уроків можуть стати ґрунтовним досвідом для недопущення помилок при розбудові Української держави в наш час.

Метою роботи є аналіз подій української революції 1917-1921 рр., розгляд політичних причин і наслідків поразки Центральної Ради та Української держави Скоропадського і винесення уроків з революційних подій.

Визначена мета роботи ставить перед собою виконання наступних **наукових завдань:**

- Дослідження подій української революції 1917-1921 рр.
- Демонстрація основних тенденцій розвитку державності в революційний період;
- Дослідження зовнішніх, внутрішніх причин і наслідків поразки за керівництва Центральної Ради та Скоропадського;
- Виділити роль і значення зовнішніх іноземних сил;
- Сформулювати основні висновки та результати революційних подій;

Об'єктом дослідження є Українська революція 1917-1921 рр. в період Української Народної Республіки та гетьманату Скоропадського.

Предметом дослідження є зовнішні і внутрішні причини поразки Української революції 1917-1921 рр., політична діяльність Центральної Ради, розбудова Української державності Скоропадським, наслідки та підсумок революційних подій.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період українських революційних подій з 1917 по 1918 роки, з початку заснування Української Центральної Ради 17 березня 1917 року і до кінця правління гетьмана Павла Скоропадського 14 грудня 1918 року.

Територіальні межі охоплюють землі підконтрольні Українській Народній Республіці та Українській Державі у відповідний період: Київщину, Поділля, Волинь, Чернігівщину, Полтавщину, Харківщину, Катеринославщину, Херсонщину, Таврію, Кубань, Курщину, Холмщину, Закарпаття.

Основні методи дослідження: методологічною основою дослідження є принципи історизму, застосовано метод порівняння та аналогій, метод аналізу і синтезу, метод узагальнення.

Апробація роботи: матеріали дослідження було представлено на IV Всеукраїнської наукової конференції молодих вчених, аспірантів та студентів «Проблеми регіональної історії України», тема роботи

«Здобутки Української Держави за гетьманування Павла Скоропадського»

Структура роботи складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел і літератури, загальний обсяг дипломної роботи

РОЗДІЛ 1.

Внутрішні проблеми реалізації ідей державотворення Української Центральної Ради

Українська революція 1917-1921 років - це важливі взаємопов'язані події національно-визвольної боротьби українського народу за встановлення самостійної незалежної України. Початковим моментом для роздмухування революційних подій в Україні стала Лютнева революція в Російській імперії. Це був шанс для українського народу отримати свою незалежність, тому негайно було створено альтернативний центр влади на українських землях, а саме Українську Центральну Раду, яка взяла на себе роль представника українських національних сил та очолила революції в Україні. Товариство українських поступовців і Української соціал-демократичної партії закликали приїхати до Києва шістнадцятого березня 1917 року представників політичних товариств, громадських та культурних організацій.[23]

На засіданні представників було прийнято рішення про створення громадського комітету, але він не мав спільних рішень про подальше майбутнє України. Ідеологи українського самостійництва на чолі з Миколою Івановичем Міхновським наполягали за найскоріше проголошення незалежності. Прихильники автономності серед яких Володимир Кирилович Винниченко, Дмитро Іванович Дорошенко бачили майбутнє України у складі Російської Федерації на правах автономної республіки. Тож з самого початку в Україні склалися два табори з різними поглядами, але спільним бажанням до самостійності. Щоб запобігти розколу в національно-визвольному русі, представники двох центрів національних сил вирішили об'єднатися і створити спільну організацію, що отримала назву Центральна Рада.

Прихильники самостійництва погодились на об'єднання з автономістами сподіваючись, що розвиток подій доведе автономістам необхідність незалежної державності. Головою Центральної Ради було обрано заочно Михайла Грушевського. З 19 по 21 квітня 1917 року в Києві проходив національний конгрес, де було вирішено, що Центральна Рада має стати головним представницьким органом українських організацій політичної та громадської направленості. Конгрес постановив домагатись автономії українців у складі федеративної Росії. Центральна Рада прийняла в свої ряди нових депутатів і почала виконувати обов'язки українського тимчасового парламенту. У травні 1917 року знову пролунали вимоги до негайного проголошення незалежності, тому в кінці місяця до Петрограду вирушила українська делегація під проводом Володимира Винниченка та Миколи Ковалевського. Вони отримали згоду на українізації військових сил, адміністрацій, освіти, але отримала негативну відповідь від тимчасового уряду на пропозицію надання Україні автономії. [12].

Зважаючи на негативне ставлення тимчасового уряду Центральна Рада видала свій перший універсал до українського народу, що був затверджений 23 червня та презентований на другому військовому з'їзді. Він проголошував, що тепер Українська Центральна Рада не відділяючи Україну від Росії буде самостійно регулювати процеси в автономній Україні. Перший універсал дуже занепокоїв Тимчасовий уряд Росії і він був змушений направити до Києва своїх делегатів для переговорів, міністрів Терещенка, Церетелі та Кернеського. Українську сторону представляв Грушевський, Винниченко, Петлюра. В результаті переговорів російська сторона визнала Центральну Раду, як крайовий орган управління на українських землях. Міністри з Петрограду дозволили Центральній Раді затвердити статут автономності, а його розгляд і затвердження має відбутися на Всеросійських установчих зборах.[18]

Але російська сторона була вражена такими автономістськими настроями українців і почала пропаганду в засобах інформації про начебто зраду українців і звинувачувала їх в усіх актуальних проблемах.

На засіданні у Петрограді міністри відзвітували про результати перемовин і більша частина уряду погодилась з умовами. Не підтримав російський уряд лише з українізацію війська, а саме військових комітетів на місцях, вони не мали порушувати єдність управління армією і мали продовжувати здійснювати свої повноваження на загальних основах. 16 липня 1917 року після переговорів з російським урядом Центральна Рада приймає рішення про затвердження другого універсалу. Згідно з ним Тимчасовий уряд визнавав автономність і Центральну Раду та Генеральний секретаріат, як органи влади. Українська сторона мала розробити статут автономності, та прийняти в свої ряди представників з національних меншин. Але остаточно прийняття рішення має відбутися на Всеросійських установчих зборах, а до того часу Україна не має права претендувати на незалежність.[14]

Другій універсал негативно сприйняли народні маси вважаючи його зрадницьким і схожим на другий Переяславський. Гострій критиці його піддала і інтелігенція, зокрема лідер націоналістів Микола Міхновський вважав, що російський уряд заганяє Україну в капкан і отримує більше вигоди з договору. Хоч Тимчасовий уряд і визнавав право українців на автономну державу, він не давав ніяких гарантій і не приніс нічого крім того, що українці вже й так мали. Крім того Центральна Рада погоджувалась з відстрочкою своїх повних повноважень, і фактично в неї були зв'язані руки аж до Установчих зборів.[33]

Окрім цього російський уряд відтепер диктував хто має право входити до Генерального секретаріату. Тож це був відступ назад від раніше зазначених вимог і планів. 25 жовтня 1917 року в Росії відбувся ще один переворот, Тимчасовий уряд був знищений більшовиками під

егідою Леніна. Владу в країні захопила більшовицька Рада народних комісарів.[20]

26 жовтня більшовики намагалися захопити владу і в Києві. Відбулись запеклі бойові сутички між ними та вірними Тимчасовому уряду. Українська Центральна Рада швидко встановила взяла ситуацію в свої руки та встановила свій контроль у місті. Зважаючи на таку ситуацію в Росії, були прийнято Третій універсал 20 листопада 1917 року. Третій універсал проголосив Українську Народу Республіку з визначеною територію, як автономію в складі російської федеративної держави. Було прийнято закони про вибори до Установчих Зборів України. Відтепер вся влада в Україні належить Центральній раді та Генеральному Секретаріату, запроваджувався державний контроль над виробництвом, планувались земельні реформи. Подальша діяльність Центральної ради була зосереджена в основному на вирішенні національного питання.[5]

Багато партій, що входили до її складу не хотіло розглядати гострі економічні і соціальні проблеми. З часом така політика почала знищувати авторитет Центральної Ради серед українського народу, який звісно чекав від революції покращення свого життя, економічних зрушень, аграрні реформи та вирішення інших негативних соціальних факторів. Але закладені в Третьому універсалі плани заморозились, а деякі зовсім були скасовані.[12]

Особливо негативних наслідків набуло аграрне питання. Проголошуючи власність землі за трудовим народом це спричиняло розкол в суспільстві отримуючи дві ворогуючі сторони, а саме поміщиків і селян. Селяни хотіли негайного вирішення аграрного питання, а Центральна Рада відкладала його до Всеукраїнських зборів. До того ж виявилось, що землі що не перевищують 50 десятин залишаються за поміщиками, а також землі засадженні виноградом, хмелем та буряком. Тож поміщиків обурювали нові закони, що мали

лишити їх землі, а селян обхідні шляхи для поміщиків в цих законах та зволікання в прийнятті рішень, що дуже прагнули негайних змін. Коли ж Центральна Рада повернулася до аграрного питання в січні 1918 року на території України вже йшла війна з більшовиками. Центральна Рада перебувала за межами Києва і намагалось ухвалити довгоочікуваний закон про землю. Але втілити в життя нові задуми не вдалося, Четвертий універсал був узгоджений вже під частковою окупацією Росії.[47]

Невдалою політика Центральної Ради була і по відношенню до фінансів та промисловості. Надзвичайно не хватало грошей, а забрати гроші в банках не наважувались. Не було функціонуючого державного контролю над промисловим сектором держави. Підприємці були проти контролю, а робітники не розуміли навіщо він потрібен. На заводах, підприємствах почались скорочення, дедалі більше ставало безробітних, і держава ніяк не могла контролювати цей процес через брак налагодженої системи контролю. Безробітні вимагали від Центральної Ради звільнення з підприємств військовополонених, що там працювали та займали їх місця. Генеральній секретаріат почав вирішувати цю проблему своєрідним не зрозумілим шляхом просто виславши з Києва інші народності.[12]

Фундаментом і підтримкою української державності було українське селянство та інтелігенція, а в містах населення було зденаціоналізованим. Більша частина населення міст орієнтувалася на більшовиків ніж на незалежну Україну. Уряд почав відлякувати від себе і селян в яких забирали продовольство щоб забезпечити виконання домовленостей з німцями. Центральна Рада не змогла налагодити здатний до регулювання дієвий апарат економічних взаємовідносин з селом.[29]

Коли Центральна Рада змогла повернутися до Києва 9 березня 1918 року почалась політична криза бо Грушевський від процесу прийняття важливих рішень людей, що не належали до української

партії соціалістів – революціонерів та української соціал-демократичної робітничої партії. Впливові члени Центральної Ради хотіли розширити співпрацю з Антантою, а Грушевський був проти цього. Не допомогла в цій ситуації новий склад Ради міністрів, бо знову ж таки він був сформований не за професійним досвідом, навичками та компетентністю, а за партійною приналежністю. Таким було рішення висунення кандидатури голови уряду в особі Голубовича, з незакінченою освітою інженера. Центральна Рада перебувала в стані передсмертної агонії і приймала рішення, що суперечили одні одному та не вирішували актуальних проблем суспільства. Вона перетворилась на звичайний клуб куди з'являлися не більше 40 осіб і постійно дискутували між собою.[36]

Загалом події 1917-1918 років засвідчили, що внутрішній політичний курс Центральної Ради не міг бути опорою проти стратегії більшовиків, яка не збиралась визнавати незалежність України і жадала якнайшвидше змінити свої кордони за рахунок українських земель і зламати суспільний устрій, що і так тяжко вибудовувався Центральною Радою. Також пагубною виявилась непослідовна і боязка позиція лідерів УНР у вирішенні наріжних соціально-економічних та адміністративних проблем зважаючи на те, що ці проблеми були нагальними і не мали часу на зволікання. Не сформувавши належних дієвих адміністративних механізмів Рада не могла втілювати в життя більшість законів та постанов, від чого законодавча діяльність носила суто декларативне підґрунтя. Законодавчу діяльність Центральної Ради стопорила різність політичних та ідеологічних орієнтирів учасників законодавчого процесу. Також давалась в знаки відсутність чітко прописаної та чітко виконуваної процедури для підготовки та ухвали рішень, щодо прийняття законопроектів.

Повноваження Центральної Ради та Генерального секретаріату були невизначеними і часто вони переймали та дублювали свої функції.

Такий сумбурний режим існував в Раді аж до кінця її існування. Михайло Грушевський, як голова Ради не міг врегулювати суперечки між партіями і взяти під свій контроль проблеми і диктувати способи їх вирішення бо був змушений зважати на партійні правила.[1]

В умовах коли політичні і економічні механізми впадали у прірву кризи, народні маси передували в нерозумінні, що буде далі, а демократичні реформи стали в ступор, населення почало піддаватися більшовицькій пропаганді, яка вдало поширювала свою ідеологію та обіцянки золотих гір. Керівництво більшовицького Раднаркому вдало втілювало свою утопічно-соціальну діяльність та швидко набирала популярність та велику підтримку поповнюючи свої ряди серед населення України. Населення не могло і не хотіло пручатись більшовикам повіривши і прийнявши їх ідеологію, свідомість була затуманена вірою в обіцяний добробут. Комуністичні заклики широко і легко проникали в свідомість і паралізували народні маси та розколювали суспільство.[14]

Майже чверть активного населення вбачали в більшовиках спасителів, які зможуть реалізувати їх прагнення і мрії кращого життя, а саме збереження єдності держави, зменшення податків, отримання у власність більше земель. Більшість населення дотримувалась нейтралітету не даючи підтримки ні керівництву ні більшовикам, пускаючи ситуацію на самоплив. І лише незначна частина свідомого населення та інтелігенції надавала свою підтримку Центральній Раді та іншим органам влади. Закономірна поразка визвольних змагань була наслідком низки факторів. Більше за все грала велику роль відіграла низька національна свідомість українського народу через довготривалу неволю в складі інших держав. Народ забув про власну незалежність, власну державність, а національна верхівка в образі інтелігенції не розробила механізмів для пробудження національного прагнення до свободи і усвідомлення значущості отримання самостійної держави.

Українському народу не вистачало компетентного керівництва, добре навчених знаючих свою справу фахівців в регулювання державних справ, як в Києві так і в місцевому та сільському самоврядуванні. На сході України селянство було неосвіченим і налаштоване на Росію. В містах теж переважало російське населення, яке було проти української самостійності і української національної революції, а саме місто в будь-якій революції є рушійною силою. Тим паче революційні події, які принесли самостійність і відновлення державності стали неочікуваними і незалежний національний розвиток не пройшов тривалого шляху за який люди могли б звикнути, щоб еволюціонувала їх національна свідомість.[27]

Невдача національної боротьби зумовлена цілим рядом факторів та обставин, як внутрішніх так і зовнішніх, але їх значущість рівноцінна. Скільки людей переходили в нейтралітет до революційних подій на стільки ж і поповнювались ворожі сили. До основних факторів можна без сумніву віднести не готовність, як і верхівки влади так і народу до рішучих дій для переходу на основний етап визвольних змагань і остаточного утвердження своєї волі. Протягом багатьох століть українське населення переживало гноблення в неволі, живучи по правилам окупантів, що калічили культуру, самоідентифікацію. Російська імперія поставила на свідомості більшої частини населення України своє клеймо. Коли ж вони отримали незалежність вони просто не знали, що з нею робити, для чого вона і що вона дає, тому в них не було великого бажання її відстоювати та берегти. Були лише корисні наміри отримати щось від нової влади не затрачуючи великих сил в віддачу. Згубний вплив на населення, на їх політичну спрямованість мала соціальна ідеологія, що дуже швидко брала в полон розум людей.[24]

Соціалістична ідея захопила інтелігенцію і почала швидко поширюватися через політичні партії, які переживали процес

початкового формування, через них вона впливала на українську революцію, її прихильником був і голова Ради Михайло Грушевський. Це все призвело до пануючої соціалістичної ідеології в партіях України та переконань, що краще буде отримати автономність за федеративним принципом у складі Росії, тобто навіть національно свідомі верхівки не уявляли свого життя без російського контролю. Ця концепція була прийнята для функціонування протягом 1917-1919 років.[47]

Інша концепція повної самостійності, незалежного державотворення через внутрішні непорозуміння верхівки не змогла повністю проникнути у свідомість широких мас і стати пріоритетною. Дві концепції стояли на озброєнні політичних партій і поширюючи їх в народ вони постійно ділили національний визвольний рух на два табори, що згодом починали боротьбу один з одним і водночас підбурювались більшовиками та переманювались на їх сторону.

Успіх будь якої революції залежить від широкої і послідовної виробленої інформаційної бази та соціальної бази. Оскільки революція застала населення неготовим, не сформованим, без національної єдності це лишало її і соціальної бази. До цього додавались непослідовність рішень керівників, помилки допущені правлінням. Промахи в соціальній, економічній та особливо в земельних реформах відвертали від національної революції. [2]

Уряд Ради втрачав соціальне підґрунтя своєї влади через несвоєчасне вирішення нагального, болючого для населення аграрного питання. Внаслідок чого селянство згодом перестало підтримувати існуючий уряд і вектор їх політики. Все більше і більше людей, які згодом переходили на бік більшовиків та ставали колабораціоністами. Також кожній національній революції потрібні відповідні фахівці, професійні кадри, що мають відповідні навички, досвід діяльності який може сформувати план дій, вміти прийняти важкі рішення, які стосуються не лише їх, а всієї спільноти. Під час революції таких

фахівців було дуже мало, а політиків, що мали практичний досвід взагалі одиниці. Але все ж таки були і політичні професіонали з високим рівнем знань у галузях науки, які хоч і не були близькі до політики та все одно мали практичне значення для державної роботи. Так голова Ради Михайло Грушевський був професіональним істориком, який міг аналізувати досвід історичних подій в реаліях тогочасної ситуації в Україні. Володимир Винниченко мав юридичну освіту, був письменником, мав політичний досвід до революції. Симон Петлюра був журналістом в газетах з політичною направленістю. Але все одно такі політичні лідери не могли тягти на собі всі тяжкості побудови міцної держави, до того ж часто між ними розгорались суперечки і ворожнеча. Багато енергії українського народу було потрачено не на розбудову держави, а на суперечки між ними та їх прихильниками. Громадянська війна одна з ключових факторів поразки революції, військові сутички між УНР і радянським урядом в Україні та державою Скоропадського – це сутички українського населення між собою за фактично це було зштовхування лобами за право володіти територією України під керівництвом того чи іншого лідера.[20]

Боротьба за становлення незалежної України під керівництвом Центральної Ради засвідчила, що був шанс на розбудову самостійної держави, але тільки в умовах єдності населення та їх підтримки. Протиріччя соціальних прошарків суспільства, національних, громадських організацій, партій у яких була спільна мета - відновлення державності. Гострі форми протистояння у вирішенні актуальних проблем призвело до гальмування процесу та внутрішньополітичної кризи. В дійсності не буває визвольних змагань, які від початкового до фінального етапу проходять без спотикань. Утопічно сподіватись на єдність всього населення, одностайну рішучість та згоду в військових умовах, політичній і соціальній боротьбі в умовах громадянської війни, втручання іноземних держав. Але уряд додавав сам собі проблем не

вирішуючи соціально-економічної проблеми та аграрне питання, що так хвилювала суспільство, головну силу революції.[10]

Отже, основними причинами внутрішньої поразки Центральної Ради була неефективна робота пропаганди для пробудження національної свідомості українського суспільства, яке революція застала непередготовленим. Інтелігентний прошарок був невеликим, а селяни не мали національної, політичної свідомості з одної сторони та з другої сторони не були освіченими, згуртованими і легко піддавались обіцянкам більшовиків. Був відсутній середній клас, промислова буржуазія, українізованого міського населення. Це ставало причиною нестійкої, міцної соціальної бази українського руху. Зі всіх прошарків українського суспільства тільки інтелігенція була національно свідомою, але вона не переважала трьох відсотків і не могла, або не хотіла впливати на українізацію соціуму.

Водночас в містах переважало русифіковане населення та росіяни, які ставали опорою більшовизму та легко перетворювались на колабораціоністів. Визвольний рух спирався на хиткий прошарок селян з яких були такі ж військові. Оскільки вони були політично та національно не передготовленими та ще не зрозуміли значення самостійної держави, вони швидко піддавались ідеології більшовиків, змінюючи свої погляди з точки зору власної вигоди. З цього виходить ще один фактор поразки, а саме не передготовлене, не професійне військо, що так і не змогло сформувати Рада. В умовах коли з самого початку було зрозуміло, що не Тимчасовий уряд, не більшовики не дадуть їм спокійно отримати свою державу. Урядом не були вирішені позачергові проблеми земельної реформи. На місцях не було дієвого адміністративного апарату через брак кадрів, як і в самій Раді. Не було приділено уваги розбудові власних державних структур сподіваючись, що керуючий пост в Росії займуть демократичні сили з федеральними ідеями та ситуація вирішиться сама собою.

РОЗДІЛ 2.

Зовнішні фактори поразки Центральної Ради

Проголошення Центральною Радою Української Народної Республіки викликало обурення, як російського уряду так і населення Росії. Більшовики 29-30 листопада 1917 року намагались спровокувати повстання в Києві та позбавити Раду влади в Україні. Але спроба була марною, суспільство і влада за допомогою українських військових підрозділів придушили повстання і вигнали їх з країни. Рада Народних Комісарів Росії 17 грудня 1917 року випустила «Маніфест до українського народу», що містив ультимативні вимоги Україні. Згідно тексту: «Україну звинувачено в зраді та поставлено наступні вимоги: утримувати спільний фронт з більшовиками, не пропускати військові частини ворогів більшовиків на Дон, пропускати збройні загони більшовиків на південний фронт для боротьби з Донською Республікою, не роззброювати більшовицькі збройні формування в Україні.»[13]

Також зазначалось, що оскільки Рада не визнає радянську владу в Україні то вона не буде визнана Радою Народних Комісарів. Якщо вимоги не будуть прийняті і виконані протягом 48 годин РНК оголосить війну Центральній Раді. 20 грудня 1917 року за рішенням Генерального секретаріату з підписом Володимира Винниченка та Симона Петлюри більшовицькій владі була надіслана відмова. Вона містила наступні положення «РНК не має влади в Україні, щоб втручатися в її внутрішні справи, український уряд не допустить руїни, як в Росії, роззброєння більшовиків вимушене для недопущення громадянського конфлікту і триватимуть поки будуть загрожувати Україні, більшовики мають реалізувати свої амбіції лише в Росії, Україна дотримується права національного самовизначення і тому і далі пропускатиме охочих до Донської Республіки, Україна не сприймає і заперечує більшовицькі

методи встановлення влади.» Отримавши таку різку відмову Рада Народних Комісарів Росії виконала ультимативне застереження і почала збройну інтервенцію в Україну оголосивши війну Центральній Раді. В той же час більшовики в Києві розпочали роботу на Всеукраїнському з'їзді рад за допомогою якої планувалось змінити склад Центральної Ради вигідними представниками.[8]

Незважаючи на залякування делегатів більшовики не отримали підтримки і представники з'їзду висловили незаперечну підтримку Центральній Раді та її політичному курсу. Плани більшовиків були знищені і водночас і відкривали шлях для обґрунтованого нападу на територію України. 21 грудня 1917 року червоногвардійські загони на чолі с Володимиром Антоновим-Овсієнком почали загарбання міста Харків. 24 грудня в результаті місцевого перевороту з подачі новоствореного Всеукраїнського з'їзду рад було проголошено Радянську Українську Народну Республіку зі столицею у Харкові. До Харкова почали стягуватись величезні сили противника, які буди готові до переможного походу на Київ. Але їх утримував Антонов-Овсієнко вважаючи, що головна загроза це Донська Республіка і туди мають бути відправлені основні сили, до того ж він переоцінював можливі українські воєнні сили.[13]

Центральна Рада почала поспіхом шукати союзників, за допомогою яких можна було б врегулювати відносини з Радянською Росією. Продовжувати військові дії на фронті з Німцями та її сателітами в Україні не було сил і бажання, ставлення до УНР з боку Антанти було невизначеним і підозрілим. Військова агресія Росії та різні державницькі ідеології змусили Україну відкинути можливості компромісу і вести загальну антиросійську політику.[29] Загальна кількість військ, що послала Росія становила близько 60 тисяч солдатів, до них долучились загони, які загалом налічували 100 тисяч червоногвардійців, що були утворені переважно на Сході України.

Керівництво Української Народної Республіки змогло зібрати лише 12 тисяч солдатів під керівництвом міністра оборони Симона Петлюри. До кінця грудня більшовики просунулись в глиб української території та захопили Катеринослав, а також стратегічно необхідні залізничні шляхи. 6 січня 1918 року була окупована Полтава, яка відкривала прямий шлях до Києва. Просування більшовиків в глиб території супроводжувалося терором та репресіями місцевого населення, а особливо буржуазії. На початку січня було також окуповано Миколаєв, Одесу, Херсон.

Просування ворожих військ відбувалось майже без опору. Одночасно наступаючи з Полтави війська Михайла Муравйова захопили важливі стратегічні міста Ромодан та Бахмач, зосредили сили трьох військових груп і почали просуватись на Київ. 27 січня почалися виступи проти більшовиків на півдні в окупованих Одесі та Миколаєві. 29 січня українські війська в особі загону гімназистів, курсантів та козаків в кількості близько 400 осіб стали останньою лінією оборони на підході до Києва. Захисники української державності в бою під Крутами змогли затримати стрімкий наступ більшовиків. Але захисники під командуванням сотника Омельченка були приречені на невдачу через не надання допомоги, яку було відкликано для придушення третього виступу більшовиків у Києві. Без підтримки загін був оточений і знищений, дорога на Київ була відкритою.[7]

Після захоплення Харкова українська влада надіслала ноту міжнародній спільноті де зазначалося, що віднині Україна веде зовнішню політику незалежно від більшовицької Росії. 10 січня 1917 року українські представники на чолі з Всеволодом Голубовичем та Олександром Севрюком долучилися до мирних перемовин у Брест-Литовську, що велися між країнами Четверного союзу та Росією. В ході переговорів українці вибороли закінчення Першої світової війни на українській території. Були поставлені питання до розгляду, щодо

приєднання до УНР Галичини, Закарпаття, Буковини, Холмщини. Також розглядався варіант їх входження в Австро-Угорщину з автономним статусом.[33]

Внаслідок агресивної воєнізованої політики російського уряду, 22 січня 1918 року Центральна Рада випустила четвертий універсал, який проголошував повну незалежність Української Народної республіки від Росії, влада в країні належала українському народу, Рада починає переговори з Німеччиною та зобов'язується чинити опір більшовикам. 26 січня 1918 року воєнізовані частини червоноармійців захопили Київ і почали масовий терор. Згідно наказу Михайла Муравйова « Військам армії наказую нещадно знищити у Києві всіх офіцерів, юнкерів, гайдамаків та всіх ворогів революції.» Загалом в Києві було страчено близько п'яти тисяч чоловік, офіційні правдиві данні втрат відсутні. Рада була вимушена тікати зі столиці до Житомира.

На захоплених територіях почало діяти російське законодавство. Для вивозу вугілля з України без перешкод Ленін наказав створити Донецько-Криворізьку радянську республіку. Керівництво Ради Народних Комісарів почало здійснювати централізаторську діяльність і швидко здобувати підтримку серед населення. Українське населення не могло активно протистояти більшовикам і утопічна ідеологія почала проникати у свідомість соціальних верств. Комуністичні догми легко паразитували серед людей і розколювали соціум. Майже половина населення побачила в більшовиках реалізаторів своїх інтересів.[14]

Дев'ятого лютого 1918 року УНР уклала сепаратний мир з Німецькою імперією та Австро-Угорщиною. Згідно договору УНР отримувала визнання незалежності та окреслювали свої державні кордони в межах зазначених третім універсалом. Іноземні делегації Четверного союзу надали дозвіл приєднання українських національних земель Холмщини та Підляшся, а автономний статус коронного краю отримували Галичина, Закарпаття та Буковина. Країни договору

гарантували надання військової допомоги проти більшовиків за продовольчу платню Німеччині та Австрії розміром в 60 мільйонів пудів хліба, 3 мільйонів м'яса, 400 мільйонів яєць та іншої продукції сільського виробництва.[37]

Розуміючи можливий крах у війні з Росією, втрату державності, а також проблеми в реалізації державотворчого процесу дванадцятого лютого 1918 року український уряд закликав німецькі війська прийти на допомогу та ввести війська для визволення України від більшовицької навали. Німці мали свої погляди на ситуацію і можливість збагатитись за рахунок України швидко використали. Німецька влада без коливань прийшла на допомогу заради продуктових товарів та сировини. Уряд Української Центральної Ради виявив неабияку короткозорість сподіваючись встановити з німцями та їх сателітами рівноправні, законні відносини спираючись на державну солідарність, геополітичні інтереси. Для керманичів з Берліну головною метою було закінчити бойові дії на східному фронті та отримати з цього матеріальну вигоду.[29]

Вісімнадцятого лютого 1918 року розпочався широкомасштабний наступ союзників Центральної Ради, військ Німеччини та Австрії від Балтійського до Чорного моря. Більшовики намагались чинити опір, але в німців була перевага в кількості гарно навчених військових сил. 2 березня за допомогою німців війська УНР почали визволення Києва. 3 березня уряд Росії пішов на поступки і домігся Брестського миру з німцями та австрійцями. Російський уряд погодився на визнання України, законної влади Центральної Ради, визнати договір УНР з Німцями, укласти мирний договір з Україною та відмобілізувати з її території свої війська та збройні формування, припинити вести пропаганду проти України та її уряду. До кінця квітня 1918 року території були звільнені від більшовиків і контролювались австро-німецьким військом.[26]

Центральна Рада ліквідувала законопроекти, розпорядження видані більшовиками за час окупації українських земель, відновила раніше скасоване більшовиками право власності згідно комуністичної ідеології на фінансові установи, заводи, фабрики. Цей крок позитивно сприйняло, як німецьке командування так і українська буржуазія. Але закон соціалізації землі за яким селяни мали отримати землю поміщиків їх обурював, адже це могло завадити виплаті їм обіцяної продовольчої платні. Бідне сільське населення було проти німецького окупанта, що почав зазіхати на землю, через це воно почало знову негативно ставитись до Центральної Ради. Заможне селянство також було проти Ради через не відмінену більшовицьку соціалізацію землі, такої ж думки були і поміщики, які втрачали можливість використовувати бідних селян.

Суспільство знову почало розколюватись через аграрне питання бо Центральна Рада не могла догодити ні одній стороні. Слідкуючи за ситуацією, що розгорталась в обурення приходили і іноземні союзники. Не могли зрозуміти позицій Грушевського і в партійних колах. Надати можливість влади на своїх землях чужинцям означало відступити від національних інтересів та втратити незалежність. Німецьке військове командування почало втручатися у внутрішні справи, а це вело до початку виникнення між нею, суспільством і Радою.[27]

Повернувши владу Центральна Рада знову отримала безліч проблем, що мали негайно почати вирішуватись, а саме відновлення порядку в суспільстві, проведення реформ, забезпечення своєчасного розроблення механізму реалізації виконання продовольчого постачання в Німеччину за умовами договору. Але Рада не могла знайти способів вирішення продовольчої відплати німцям, що призвело до початку роздумів німецького командування, щодо можливого перевороту в Україні. 11 березня 1918 року Центральна Рада звернулася до українського суспільства та представників командування союзників

заявляючи, що німецькі війська знаходяться в країні для врегулювання агресії Росії та забезпечують мирний процес і мають виключно дружній характер по відношенню до України і не будуть втручатися у внутрішні справи держави. [12]

Український народ не схвально відносився до такої політики Ради вважаючи, що її влада і рішення тримаються лише на підтримці збройної сили німців. Німці та австрійці, як здогадувався народ поділив територію України на зони впливу. Волинські та Київські землі були підконтрольні німцям, а австрійці тримали в своїх руках Південь України. Німці почали діяти не, як союзники що прийшли на допомогу, а як окупаційні війська яких менш за все турбують державні прагнення українського уряду. Їм були потрібна лише нажива цукру, м'яса, вугілля, хлібу Почали запроваджуватися військові суди, що розглядали справи та призначали вирок, а Рада не була в змозі чинити опір силі, що повернула їм владу і з такою ж легкістю її забере.

У Центральній Раді точились суперечки, розгорталися конфлікти між партійними угрупованнями. Соціал-демократи рішили залишити крісла уряду, російськомовне населення бастувало проти громадянства України та мови. Ураган суперечок не вщухав і навколо націоналізації землі, до того ж по всій країні були в ганебному стані залізничні шляхи, видобувна промисловість, шахти на сході були в затопленому стані. На порозі була весна, а величезні поля були не засіяні. Німецькі окупаційні війська розуміли, що Центральна Рада не зможе виконати обіцянку і не забезпечить безперебійного постачання продовольства, і вже в березні почали повідомляти в Берлін про слабкість УЦР.

Командування німецьких військ аналізуючи ситуацію в Україні прийшли до висновку, що Центральна Рада не має в суспільстві достатнього рівня підтримки, не має дієвих механізмів вирішення проблем в державі і не зможе задовольнити потреби Німеччини в сировині. За наказом Германа фон Ейнхорна, головнокомандувача

німецькими військами в Україні від 6 квітня 1918 року розпочався засів полів, що було безпосереднім втручанням в державні справи. Це рішення не було обговорено з українським урядом, так само як і впровадження військових судів. Німці також почали вивозити з України матеріальні цінності та сировину без дозволу уряду, як окупант бере наживу з захопленої території. Влада УНР проявила свою некомпетентність в веденні справ з іноземними державами не забезпечивши захисник механізмів для уникнення і розв'язання подібних ситуацій. Влада надто довірилась дружнім обіцянкам Берліна та Відня, а німецькі аналітики чудово проаналізували сили Ради, яка нічого не змогла б їм протиставити в разі зміни ситуації до критичного рівня.[23]

Водночас ситуація в країні ставала все гіршою, росла соціальна напруга через не виплати заробітної плати службовцям та промисловим робітникам. Дивлячись на таку ситуацію німецьке командування та дипломати вирішили брати ситуацію повністю під свій контроль. Ще в середині квітня 1918 року представники німців почали розробляти план перевороту, та шукати лідера, що міг би очолити державу та повністю їх задовольняв. Спочатку переговори були проведені з Євгеном Чикаленком, що був меценатом, агрономом, громадським діячем. Німці не змогли умовити його очолити державу, як гетьман України, так само не змогла його вмовити і УЦР зайняти крісло міністра землеробства.

Другим кандидатом в гетьмани був Микола Міхновський з шляхетського козацького роду Міхновських. Коли і кандидатура Міхновського не пройшла, німецьке командування зробило ставку на генерала-лейтенанта Миколу Скоропадського зі шляхетного роду гетьмана Війська Запорозького Івана Скоропадського. Після укладання господарчої угоди між Українською Народною Республікою, Німеччиною та Австро-Угорщиною майбутнє України було визначено.

Німецький імператор Вільгельм II дав згоду 26 квітня на переворот в Україні і встановлення в Україні другого гетьманату.[28]

Останнім фактором для ліквідації Центральної стало викрадення Абрама Доброго, директора відділення банку зовнішньої торгівлі Росії, який відповідав за фінансові перекази між Українською Народною Республікою та Німеччиною. У викраденні були замішані генеральний секретар внутрішніх справ Михайло Ткаченко та голова ради народних міністрів Всеволод Голубович.

За таких обставин німецьке керівництво володіючи воєнною перевагою, та дозволом з Берліну швидко почали виконувати продуману заздалегідь стратегію. 29 квітня 1918 року почались арешти причетних до викрадення банкіра, під час прийняття Радою конституції засідання було перервано німцями, що почали розганяти та арештовувати депутатів і Рада припинила своє існування.

Цього ж дня відбувся Всеукраїнський з'їзд хліборобів на якому були присутні близько 6 тисяч делегатів, на якому різкій критиці була піддана діяльність Центральної Ради і висунуто кандидатуру Павла Скоропадського на посаду гетьмана Української держави і затвердження монархічної влади. Рішення було прийнято одностайно і на Софіївському майдані Скоропадський отримав благословення від архієпископа Никодима на правління. Переворот пройшов без великих сутичок, прихильники Скоропадського легко оволоділи державним апаратом і у Софіївському соборі відбулось миропомазання Скоропадського на гетьманство.[46]

Отже у Центральній Раді не переставали відбуватися міжфракційні конфлікти, які перешкоджали ефективній роботі органу влади. Не вирішені економічні проблеми дійшли до кризи і серед населення загострювалось обурення внаслідок чого Рада почала втрачати прихильників. Несвоєчасне вирішення аграрного питання призводило до послаблення авторитету Ради в очах селянства та великих

землевласників. У Раді бракувало компетентних чиновників, що мали організаційні навички та могли очолити рух державного будівництва. Центральна Рада не провела військову реформу внаслідок чого не мала боєздатного війська і покладалась на іноземні збройні формування та прагнула лише до створення народної міліції.

Населення почало вважати, що влада Ради тримається лише за допомогою німецької воєнної сили, до того ж німці швидко усвідомили безперспективність співпраці з українським урядом та його не змогою організувати виконання продовольчих домовленостей. Внаслідок чого німецьке командування вдалось до втручання у внутрішні справи країни і почали вести себе не, як союзники, а як окупаційні загарбники шкодячи населенню, владі та державному добробуту. А потім і зовсім вирішили вчинити в Україні державний переворот і поставити вигідного керівника держави.

РОЗДІЛ 3.

Українська Держава Павла Скоропадського

29 квітня 1918 року з'їзд хліборобів-землеробів одностайно проголосив гетьманом України Павла Скоропадського. Державний переворот відбувся спокійно без особливих протистоянь, Центральна Рада без кровно була усунута від керівництва державою. Скоропадський звернувся до народу через маніфест – «Грамота до всього українського народу», де український народ був сповіщений, що після допомоги Четверного Союзу керівництво Української Народної Республіки не змогло виконати міжнародних домовленостей, стабілізувати політичні та соціально-економічні проблеми в Україні. Внаслідок чого Центральну Раду усунуто від керівництва, а всю повноту влади до обрання всеукраїнського парламенту перебирає на себе в якості гетьмана Української держави. Усі рішення, закони і розпорядження видані Центральною Радою та Тимчасовим урядом Росії анулювались. Було проголошено право приватної власності, вільної торгівлі, свобода купівлі та продажу землі. Гетьман обіцяв врегулювати політичну, господарчу та соціальну проблему, охороняти права громадян і закликав всіх охочих допомогти розбудові Української Держави.[39]

До обрання сейму в Україні мали діяти «Закони про тимчасовий державний устрій», в них зазначалось, що вся влада в країні належить гетьману. Гетьман наділявся правом вести контроль над зовнішньою та внутрішньою політикою, здійснювати виконавчу і законодавчу владу, приймати чи відхиляти законопроекти. Призначати голову Ради міністрів та кабінет міністрів. Оголошувався верховним головнокомандувачем та мав право вводити воєнний стан, надавати амністію. Закони вступали в силу одразу після оприлюднення, а їх не знання не звільняло від відповідальності. Нова держава мала риси

республіканської моделі з монархічними засадами, фактично оголошувалась диктатура, авторитарний режим. За декілька місяців було сформовано новий адміністративний апарат. Уряд гетьмана був сформований не за партійною приналежністю, як це робила УЦР, а за професійною компетенцією. На місцях було призначено губернських старост. Гетьман керувався не політичними вподобаннями, а актуальними потребами для вирішення проблем країни. Основними завданнями було створення дієвої державної адміністрації, усунення анархічних настроїв в країні, проведення соціальних, аграрних реформ, створення боєздатної армії. У здійсненні поставлених цілей Михайло Скоропадський спирався на поміщиків, промисловців та заможних селян.[17]

Михайло Скоропадський за допомогою повноти своєї влади та реформ стабілізувати революційні негаразди, стабілізувати настрої суспільства, але з початку правління йому протистояла коаліція соціалістів, прихильників Центральної Ради. Серед населення спочатку негативного ставлення до нового керівництва, але своє невдоволення виражала за допомогою преси патріотична інтелігенція соціалістичних поглядів, які гетьман відкидав. Переворот не руйнував незалежність української держави, Скоропадський наголошував на зміцненні держави та суспільства.

Тому населення надало можливість мирного переходу влади в його руки з надією врегулювання ним соціальних та економічних потрясінь в суспільстві, що так і не змогла подолати Рада. У революційному суспільстві, яке до того ж постійно обурювалось через соціальні та економічні проблеми, що не могли контролюватись парламентаризмом давали надію на вирішення проблеми за допомогою міцною, одноосібної влади. Реальну загрозу цій владі представляли соціал-демократи, федералісти та українські есери, які за допомогою пропаганди почали налаштовувати населення України проти гетьмана.

Соціалісти з перших днів вимагали створення Української державної ради, відмовлялися брати участь в формуванні уряду і критикували земельні закони. Їх активно підтримували українські есери, які вважали події 29 квітня проросійським монархічним переворотом. Вони вимагали затвердити конституції розроблену Центральною Радою. Гетьмана публічно підтримували лише заможні верстви населення, селянство ставилось нейтрально, політичний вибух і початок протистояння гетьману стримували лише німецькі сили, що надали та забезпечували владу гетьмана.[18]

Павло Скоропадський розумів, що подолання кризи державної влади та кризи суспільства можливе лише після впровадження механізмів, що мали законне підґрунтя, відновлення, посилення виконавчої влади. Запропоновані німцями моделі реформ для України збігались з ідеями державного будівництва гетьмана. До того ж німецькі багнети давали можливість без страху повернення російських більшовиків та українських соціалісті проводити реформи, зміцнювати державу.

Консервативно-помірквані сили могли спиратись на іноземні війська для збереження влади і здійснення державного будівництва без соціалістичних засад. Гетьманат підтримувала також « Українська народна громада», «Союз земельних власників», демократично-хліборобська партія та союз промисловців, торговців та фінансистів. Вони хотіли, щоб органи влади не були політизовані та не піддавались надкласовим вимогам, приватна власність на їх думку мала бути рівносильною правовій освіченості та свідомості населення, а соціальні експерименти мають бути відкинуті та різко присікатися. Повалення режиму УЦР 29 квітня не могло стати фіналом революційного руху, та становленням самостійної, міцної європейської держави. Фундаментальних державних цінностей було занадто мало, крім того німецьке командування вважало відносини з гетьманатом необхідними

лише для задоволення своїх цілей. Деякі політики бачили Україну лише, як воєнну базу для німецьких військ де збувалась промислова продукція в обмін на захист від Росії. Частина населення, що звинувачувало Центральну Раду в запрошенні на українську територію німецькі війська, ще більш негативно ставилось до гетьманату, що прямо залежав від німецьких збройних сил. Присутність німецьких військ і факт встановлення ними в Україні вигідного їм правителя ставив під удар процес виходу держави на європейську міжнародну арену.[46]

Європейські країни, керівництво Антанти бачили Україну, як прони́мецьку державу, що заперечувало можливість ведення результативних переговорів з Англією, Францією та США й визнання ними України, як самостійної рівноправної держави. Спроби гетьмана встановити дипломатичні відносини з Антантою були безуспішними. Німецькі воєнні сили базувались в Україні до лютого 1919 року. В сільській місцевості почалось повернення земель та матеріальної власності поміщикам, що була відібрана на користь селян за часів Центральної Ради. Такі обставини державної внутрішньої політики знову почала розколювати суспільство. Селяни, що вже звикли до отриманої землі не могли зрозуміти і прийняти нових устроїв і владі доводилось застосовувати каральні засоби через військово-польові суди.[35]

Скоропадський намагався стабілізувати ситуацію, замінити раніше впровадженні радикальні реформи, що розпалювали полум'я ворожнечі в суспільстві. Але ситуацію в країні почали розхитувати бойові групи есерів та чекістів, котрі влаштовували терористичні акти і змогли організувати смертельний замах на командира німецьких військових в Україні фельдмаршала Германа фон Ейхгорна. Затримані есери зізнались, що замах скоєний за дорученням Центрального Комітету партії есерів у Москві. Українські політичні партії засудили

терористичний акт, що був на їх думку здійснений для дестабілізації відносин України з Німецькою імперією.

У липні розпочався за підтримки Росії загальноукраїнський страйк залізничників, з території Росії почала постачатись зброя, листівки з пропагандою, гроші для початку розхитування гетьманської влади і утворення анти гетьманської опозиції. Гетьман не зважаючи на початок дестабілізації запровадженої Росією проводив реформування держави, за двісті тридцять днів його правління було впроваджено більше трьохсот законопроектів, розпочато роботу Червоного Хреста за допомогою якого надавалась допомога українським полоненим в Німецькій імперії. Розпочату формування і укомплектування українських збройних сил, засновано Генеральний військовий штаб.

Влітку 1918 року затверджено військові звання, текст присяги, складено військовий реєстр і розпочато підготовку офіцерів. В українську армію намагались брати лише патріотично налаштованих, відданих Українській Державі чоловіків, які вже довели свою прихильність ідеї незалежної держави. До української армії долучились близько двохсот генералів, але більшість з них були русифіковані і більша частина була офіцерами в колишній царській армії. Це становило загрозу в розбіжності поглядів офіцерів, щодо розбудови української армії.[41]

Вже влітку 1918 року регулярні війська склалися з 60 тисяч солдатів. За планом після закінчення військової реформи військо мало нараховувати близько 300 тисяч солдатів у мирний час. Була створена народна поліція під назвою державна варта, що мала гарантувати безпеку суспільства, до якої було також залучено колишніх царських офіцерів. Розпочато формування військового морського флоту, гетьман отримав дозвіл від німецького командування на повернення суден захоплених Німеччиною в першій світовій війні. Розпочалось відродження козацького війська в збройні сили гетьманату входили

Запорізька дивізія з полком гайдамаків, дивізії сірожупанників, сердюцька дивізія. Восени почали створювати бригади січових стрільців, в жовтні видано універсал про відновлення козацького стану для утворення відважного, надійного війська з національними традиціями.[36]

З приходом до влади Скоропадського землевласники фактично стали привілейованим станом, в їх руках зосередилась влада на місцях. Гетьман розпустив створені за Центральної Ради земельні комітети і місцеві органи влади. Управлінські функції були надані старостам та міським отаманам, була відновлена посада земського начальника та поновлено повітові та губернські ради. Було видано закон про вибори до земства, що надавав перевагу хліборобам.

Було сформовано висококваліфікований уряд, головою кабінету міністрів обрано октябриста Федора Лигозуба, посаду міністра закордонних справ зайняв Дмитро Дорошенко. Одночасно з формуванням державного апарату розпочався наступ на революційні сили, підлягали забороні та закривались опозиційні інформаційні органи, преса. Державна варта контролювала і карала профспілки, що намагались чинити опір режиму. Запроваджувалась цензура і обмежувалась політична свобода,. Розпочато жорстку націоналізацію підприємств з застосуванням розправи над тими хто був не згодний. В травні 1918 року на всеукраїнському з'їзді профспілок було засуджено націоналізовані дії гетьману, а також делегати негативно відзивалися на рахунок української мови називаючи її «мазепською» та «гайдамацькою».[23]

Уряд Скоропадського розумів значення аграрного питання і в жовтні 1918 року створив Вищу земельну комісію під керівництвом гетьмана. В листопаді було затверджено законопроекти, що мали стати початком земельної реформи. Згідно законопроектів було розпочато процес поширення фермерської форми господарювання на українські

села, але успішно реалізувати програму не вдалося. Аграрна комісія дала згоду законопроекту про примусове відчуження великих приватних земель і розподіл їх серед селян, але вони теж не набули чинності. Особливо гостро стояла і проблема робітничого класу.

В травні на неофіційному Всеукраїнському робітничому з'їзді делегати вимагали скликання Установчих зборів, висловлювали підтримку Центральній Раді. Делегати вимагали землю без викупу для робітників, виступали за свободу слова і преси, можливість страйкувати, національну рівність та автономію для національних меншин. Підприємці почали порушувати права робітників, на Катеринославщині було введено 12-годинний робочий час, на цукрових заводах введено 10-годинний. Окупанти підтримували підприємців, власників заводів. Почали спалахувати страйкові рухи, залізничний рух нараховував двісті тисяч осіб, що ставала загрозою для виконання продовольчого плану розрахунку з Німеччиною.[32]

Селяни не хотіли повертати поміщикам землі та майно, що були конфісковані за УЦР. Селяни почали палити маєтки в знак протесту, знищувати посіви на полях та навіть вдаватись до фізичної розправи над поміщиками. Такі події привели до посилення репресивних дій окупаційною владою. Обурені селяни почали вдаватись до партизанських дій, утворювались загони для опору окупантам. Використовуючи дестабілізацію в країні, есери та більшовики активізували свою діяльність для використання масових зворушень в своїх цілях. На Київщині есер Микола Шинкар колишній член Української Центральної Ради очолив повстанські загони проти гетьманату, почав громити адміністрацію гетьмана в Полтаві, на Чернігівщині діяв більшовик Микола Кропив'янський.

Нестор Махно сторонник анархічних ідей діяв на Катеринославщині, в районі Гуляй-поля розпочав повстанський рух проти німців, білогвардійців та більшовиків. У боротьбі з повстанськими

рухами Німецьке командування втратило майже двадцять тисяч військових. Але селянські рухи все ж були придушені, а повстанці відступили до нейтральних територій де з них було сформовано дивізії представниками Центрального Комітету.[1]

У період правління Скоропадського було запроваджено нову грошову одиницю, засновано національні банки, розширено залізничні шляхи, швидко розвивалась і посилювалась виробнича діяльність на підприємствах за рахунок збільшення робочого часу, що додатково обурювало і налаштовувало проти гетьманату робітників. Влітку 1918 року створено Українську автокефальну православну церкву під керівництвом митрополита Липківського.

Почалась освітня реформа, уряд в рекордні два місяці досяг успіху в освітній і культурній сфері чим схилив на свою сторону більшість інтелігенції. Було створено 150 гімназій де вводилась обов'язкова українська мова і почався друк мільйонів підручників. Почали відкриватись університети, галереї мистецтв, історичні музеї, театри, а 14 листопада 1918 року відкрито Українську Академію Наук під керівництвом професора Володимира Вернадського. Але освітня реформа стикалась з рядом проблем і Міністерству народної освіти довелось лавірувати, щоб не наткнутись на нові проблеми. Українізація шкіл стикнулася з тим, що в містах було багато російськомовного населення, було багато росіян, а також національних меншин. Тому, щоб не розпалювати нових конфліктів було прийнято рішення не піддавати їх українізації, а започаткувати нові українські школи. Але викладання предмету української мови та літератури, історії України в гімназіях все ж було введено. Для бідних учнів надавалась можливість отримувати іменні стипендії-імені Тараса Шевченка, Григорія Сковороди, Івана Франка.[18]

Ще в березні 1917 року Михайло Грушевський поклав на наукове товариство задачу розробити статут Української Академії Наук, але

реалізації намічених планів поклали кінець воєнні дії, а згодом і переворот. За наказом Скоропадського спеціальна наукова комісія почала формувати структуру академії, а в листопаді 1918 року згідно наказу гетьмана було обрано перших академіків Української академії наук - Дмитра Баталія, Агантила Кримського, Миколу Петрова, Степана Смаля-Стоцького, Михайла Туган-Барановського, Володимира Вернадського, Миколу Кащенко, Степана Тимошенко, Ореста Левицького, Володимира Косинського, Федора Тарановського.»[47]

Реформування піддалась і культурна сфера, було створено Український національний театр під головуванням Панаса Саксаганського, «Молодий театр» під керівництвом Леся Курбаса, Українську капелу на чолі з Олександром Кошицею, Державний симфонічний оркестр під орудою Олександра Горілого. Налагоджувалась і видавнича справа, рушійну силу якій давали державні замовлення підручників на, які виділялись великі кошти.

Непростим було і релігійне питання, більшість мирян та духовенства підпорядковувались Московському патріархату, інші жаждали національної церкви. У січні 1918 було зібрано Церковний собор для вирішення цієї проблеми, але більшовики влаштували заколот, чинили жаливі дії війська Муравйова і зважаючи на ці події збір був перерваний. А згодом було вбито митрополита Української православної церкви. Собор відновив свою роботу в листопаді 1918 року і за заявою гетьмана українська церква мала стати автокефальною, але оскільки прибічників московського патріархату було значно більше, Скоропадський додав собі ще більше ворогів.[13] Ще за часів УНР українське суспільство піддавалось політиці соціалізації та починало в деякому розумінні початок комунізація життя. Таке соціалізоване населення, що мало велику користь від революційних подій за рахунок розподілу земель поміщиків вороже поставилось до політики

гетьманату. Уряд гетьманату визначив пріоритетними ринкові відносини, що означало зміну усталених цінностей населення.

Суспільство не бажало миритись з новою політикою уряду, соціально-економічними змінами. Це нашттовхувало населення на порушення закону, а Скоропадського на прийняття нових адміністративних і кримінальних законів, що не вгамовували, а лише посилювали обурення та давало можливість розгортання критики і планів опозиціонерів. Павло Скоропадський намагався ставити на перший план приборкання революційного вогню і змінити анархічну ситуацію в країні.

В противагу його діям радянська Росія почала пропагувати населення до мітингів та початку збройного повстання проти гетьманату та їх союзних іноземних військових сил в Україні. Крім того посилювався тиск приватними власниками на селянство і робітників, проводились каральні заходи з боку німців, брак політичних ідей для знаходження компромісів посилювали анти гетьманські рухи і вже почали налаштувати проти гетьмана керівництво партій.[30]

Проводячи зовнішню політику Павло Скоропадський наслідував діяльність Української Центральної Ради. Зміцнював незалежність держави та встановлював дипломатичні зв'язки, спирався на підтримку Німеччини та Австрії. Українська Державу визнавали тридцять країн світу серед яких Німецька імперія, Османська імперія, Швейцарія, Швеція, Болгарія, Австро-Угорщина, Голландія, Фінляндія, Данія, Іспанія. В Києві знаходилося 10 іноземних представництв, українські дипломатичні місії діяли у 23 країнах. Вона встановила союзні відносини з Грузією, Доном, Кубанню, домоглась входження Криму в склад України як автономної одиниці. Спроби встановити дипломатичні відносини з країнами Антанти не увінчалися успіхом через негативне ставлення країн до прихильного німцям гетьманського уряду. Пріоритетним було налагодження відносин з Німеччиною, за допомогою

українського посла в Берліні Федіра Штейгеля, 2 червня 1918 року Німеччина де-юре визнала Українську Державу. Закріплення українсько-німецьких відносин відбулись після поїздки до Берліну гетьмана та голови уряду Федіра Лизогуба.[27]

Одночасно з цим Скоропадський дав німецько-австрійським військам законну згоду на пограбування українських земель підписавши торговельний договір, згідно якого з України дозволялось вивезти сто мільйонів пудів хліба, одинадцять мільйонів м'яса, триста тисяч овець та багато іншої продовольчої та промислової сировини. Угода призводила до посилення контролю України, її залежності від німців, затримання їх на українській території, виснаження та пограбунок без того слабкої економіки та внаслідок посилення анти гетьманських настроїв. Разом з тим Австро-Угорщина затримувала ратифікацію Брестського мирного договору і ставала в позицію вичікування подальшого розгортання подій в Україні, щоб у випадку чого змінити рішення на свою користь.[46]

Значною перемогою української дипломатія стала угода в Києві від 12 червня 1918 року з Радою народних комісарів Соціалістичної Федеративної Радянської Росії попереднього миру, що засвідчував визнання Радянською Росією незалежності Української Держави. На час проведення мирного процесу мали бути припинені військові дії, встановлено дипломатичні відносини, відновлено шляхи сполучення країн. Але українська й російська сторона не дійшли до порозуміння в питаннях визначення кордону, поділу спадку Російської Імперії. В листопаді 1918 року перемовини зайшли в глухий кут і російські делегати покинули Київ, що означало завершення переговорів і поступок.[30]

Не зважаючи на значні успіхи у внутрішній політиці уряду Скоропадського, в країні розросталися опозиційні сили. Разом з тим посилювались суперечки в уряді країни, через розбіжності у поглядах кабінет міністрів розділився. Опозиція вимагала надати вісім

міністерських посад, скасування цензури, амністії. Намагаючись стабілізувати ситуацію, гетьман 22 жовтня видав маніфест де підтверджував свою волю в забезпеченні незалежності країни, гарантував аграрне реформування, оновлення кабінету міністрів. Політична криза призупинилась, але анти гетьманські сили вже почали готуватись до перевороту заручаючись підтримкою військових. На шлях повалення влади гетьмана стали колишні прихильники та члени Центральної Ради, Комуністична партія України та проросійські колабораціоністи. [23]

На той час проти гетьмана вже була більшість селян та робітників. Центром опозиції був очолюваний Володимиром Винниченком «Український національний союз» та «Всеукраїнський земський союз» під керівництвом Симона Петлюри. Однак виступити відкрито проти гетьмана вони не мали змоги, оскільки в Україні базувались німецькі війська і забезпечували міцну владу гетьмана. Але на початку листопада 1918 року в Німеччині та Австро-Угорщині розпочались антимонархічні виступи, розпочалась революція і країни були вимушені вивести свої війська з України.

Це був сигнал для опозиції втілити в життя свої плани. Поміщики та промисловці провели два з'їзди де погодились надати гетьману підтримку в обмін на припинення взаємовідносин з українськими партіями і завершення українського революційного руху. Послаблення позицій четверного союзу змусив Скоропадського переорієнтуватися на сили Антанти та змінити погляди, щодо незалежності України. Оскільки країни Антанти були прихильниками білого руху та федеративної Росії, Скоропадський вирішив приєднати Україну до Всеросійської федерація і оголосив про свій намір 24 листопада 1918 року.[39]

14 листопада Український національний союз схвалив план дій та оголосив утворення повстанського уряду «Директорію». Вона почала закликати населення до повстання проти гетьмана, прозвала гетьмана

узурпатором влади і закликала до повного знищення гетьманської влади. В Білій Церкві зібралось командування Директорії та близько 60 тисяч озброєних заколотників, що стала центром опозиції. Регулярних військ Директорія не мала, вона спиралась на сили добровольців із ворожого до гетьмана населення, основною силою мали стати січові стрільці, що базувались в Білій Церкві.

17 листопада було захоплено Фастів і розпочато похід до Києва, 18 листопада було розбито війська Скоропадського біля станції Мотилівка. Стрімке наростання сил і перемоги Директорії привили до переходу на їх бік військ Павла Скоропадського. 20 листопада до Директорії приєднався Лубенський кінний полк, а згодом Запорізька дивізія та Сердюцька. 21 листопада війська Директорії взяли Київ в облогу. 14 грудня 1918 року гетьман Скоропадський звернувся до народу з повідомленням про добровільну відмову від влади. У результаті перемовин німецького війська з Директорією було узгоджено безперешкодний відхід німців з Києва. Переодягненого в німецького офіцера німці вивезли гетьмана Скоропадського з собою.[41]

Того ж дня війська Директорію ввійшли в Київ де їх урочисто зустрічали містяни. 19 грудня до Києва прибув уряд Директорії та було проголошено відновлення УНР, головою став Володимир Винниченко, військовим міністром Симон Петлюра. Новий уряд почав відновлювати законопроекти прийняті Центральною Радою, звільнив всіх чиновників призначених за часів гетьманату. Знову прийнято закон про передачу земель поміщиків у володіння селянам. Владу на місцях отримували трудові ради, центральним органом влади був трудовий конгрес в якому більшість місць мали отримати селяни і робітники. Директорія намагалась встановити мирні відносини з радянською Росією, але отримала відмову.

Антанта не поспішала визнання нового уряду через його соціалістичні ідеї та орієнтувалась тільки на білий рух і встановлення

федеративної Росії, а Польща готувалась до розширення своїх володінь за рахунок західних територій України. Головним ворогом української державності знову стала Радянська Росія. Наприкінці листопаду Російські війська почали вторгнення в Україну під командуванням Антонова-Овсієнка. Розпочала роботу Українська комуністична партія під головуванням Юрія П'ятова.

1919 рік став найтяжчим для України, на її території розпочався розпочались бойові дії одразу чотирьох армій УНР, Польщі, Радянської Росії, білогвардійців та Антанти, анархічні війська Нестора Махна, а також малі армії отаманів. Червоноармійці швидко захоплювали українські міста, захопивши Харків вони проголосили створення Української Соціалістичної Радянської Росії та почали радянізацію України влаштовуючи масові терори. Директорія УНР не могла нічого протиставити ворожим арміям і не мала союзників. Після захоплення Києва Винниченко подав у відставку, а Петлюра ще деякий час боровся у Кам'янці-Подільському намагаючись укласти союз з Нестором Махно. Після приєднання Махна до червоноармійців доля України була вирішена. Антанта поспіхом залишала південь України, а Росія оволоділа більшою частиною України і почала встановлювати свою владу, на місцях створювалися революційні комітети. Селяни та робітники почали усвідомлювати, яку загрозу несли більшовики, але вже було занадто пізно.[13]

Отже, за гетьманування Скоропадського було проведено багато реформ для зміцнення української державності. Гетьман намагався згасити революційне полум'я та вирішити соціальні та економічні проблеми в суспільстві. Провів земельну, військову та освітню реформу, утворив державний апарат, змінив владу на місцях надаючи пріоритет не партійній приналежності, а фаховій компетентності. Скоропадський спирався на заможні верстви населення та німецькі війська, що гарантували міцність його правління.

Головним завданням було подолання анархічних процесів в країні та створення дієвих адміністративних механізмів для покращення життя населення. Але крім значних досягнень Скоропадський допустив ряд помилок, що відвернули від нього селян та робітників поверненням старих порядків. Відновивши приватну власність на землю він заручився підтримкою поміщиків, але втратив прихильність сільського населення, яке було більшістю. Повертаючи свою землю поміщика вдавались до каральних заходів, а селяни, що вже звикли до отриманих земель та майна при УЦР почали чинити опір.

В суспільстві знов розгорався конфлікт, який гетьман та окупаційні війська німців вирішували радикальними шляхами. Українці також почали звинувачувати Скоропадського та його уряд в проросійській спрямованості, через те, що в Україні під захистом Скоропадського проживало багато колишніх російських землевласників, банкірів, військових.

Гетьманат тісно контактував та прислухувався до заможних верств населення, що вимагали від нього знищення соціальних порядків, та орієнтації на білий рух з майбутнім входженням до Всеросійської федерації. Німецька військова адміністрація підтримуючи поміщиків, промисловців допомагала стягувати з селян відшкодування за збитки часів УЦР та зазіхати на права робітничого класу запроваджуючи 12-годинний робочий день. До того ж Михайло Скоропадський підписав з німцями продовольчий договір, що надавав можливість німцям вивозити з України велику кількість сільськогосподарської та промислової сировини, фактично це було розкрадання української економіки з дозволу гетьмана, що в свою чергу обурювало населення.

Впровадження старих порядків, орієнтація на німецькі сили та заможні верстви населення приводила до розподілу суспільства на два табори, як це було при Українській Центральній Раді. Такі негативні зворушення в суспільстві давали поштовх для проведення анти

гетьманської пропаганди силами прихильників Центральної Ради, більшовиків, соціалістів та колабораціоністів. Революційні зворушення в Німецькій та Австро-Угорській імперії призвели до повалення в них монархічного режиму та вели до програшу в першій світовій війні.

Такі обставини привели до виведення з України їх військових сил і надавали можливість опозиційним анти гетьманським силам розробити і реалізувати план повалення гетьманату. Останньою краплею для опозиції стала різка зміна орієнтирів гетьмана у зовнішній політиці. Скоропадський намагався заручитись підтримкою країн Антанти, а ті в свою чергу займали вичікувальну позицію, щодо України і ставили ставку на білий рух в Росії, який мав на меті об'єднання Росії в федерацію прихильну до західних країн. Проголошення об'єднання України з Росією в Всеросійську федерацію призвело до обурення значної кількості населення і активації збройної боротьби опозиційних сил проти Скоропадського. Гетьман вже не міг спиратись на підтримку німців, заручитись підтримкою Антанти та білого руху теж не вдалось. Зважаючи на такі обставини йому залишалось лише зректися влади і виїхати з країни в останніх ешелонах з німецькими військами.

ВИСНОВКИ

Метою кваліфікаційної роботи попередньо було визначено дослідження та аналіз української революції 1917-1921 рр., розгляд політичних причин і наслідків поразки Центральної Ради та становлення Української держави Скоропадського і винесення уроків з революційних подій. Відповідно даної теми та поставлених завдань, було здійснене дослідження. Спираючись на отримані результати можемо підсумувати основні причинами політичної поразки Української Центральної Ради та встановлення другого гетьманату.

Велику роль відігравала низька національна свідомість і політична незрілість українського народу через довготривалу неволю в складі інших держав, що руйнували українську культуру та ставили клеймо на національній свідомості. Народ забув про власну незалежність, власну державність, а національна верхівка в образі інтелігенції та керівництво Центральної Ради не розробили механізмів для пробудження національного прагнення до свободи і усвідомлення значущості отримання самостійної держави. Українському народу не вистачало компетентного керівництва, добре навчених, знаючих свою справу фахівців в регулювання державних справ.

У Центральній Раді точились суперечки, розгорталися конфлікти між партійними угрупованнями в прийнятті остаточно курсу на незалежність України чи отримання статусу автономії, що заважало вирішенню соціально-економічних проблем в країні, особливо гострим було аграрне питання. Рада не змогла побудувати дієвий адміністративний апарат на місцях і приділяла мало уваги розбудові власних державних структур.

Проголошуючи власність землі за трудовим народом Рада спричинила розкол в суспільстві отримуючи в результаті дві ворогуючі

сторони. Затягуючи у вирішенні цього питання не запроваджуючи дієвих механізмів для проведення земельної реформи, Центральна Рада налаштувала проти себе, як поміщиків так і селян. Чим вдало користувалися ворожі сили більшовиків, що пропагували соціалістичні ідеї і обіцяли селянам та робітникам омріяний добробут, та швидко набирали популярність та велику підтримку поповнюючи свої ряди серед населення України.

Особливо серед населення міст де населення було зрусифікованим і відкидали ідеї створення незалежної держави від Росії. Рада. Недооцінивши пропаганду більшовиків та серйозність загрози їх військового вторгнення в Україну, Центральна Рада не поспішала створювати власне регулярне військо, що призвела в підсумку до військової агресії Росії та легкого просування їх військ по території України.

Центральна Рада почала поспіхом шукати союзників, за допомогою яких можна було б врегулювати відносини і зробила ставку на Четверний союз. Уклавши з Німеччиною та Австро-Угорщиною Брест-Литовський мирний договір УНР розраховувала врегулювати територіальні питання та заручитись визнанням і військовою допомогою в обмін на продовольчі поставки. Центральна Рада проявила політичну некомпетентність і короткозорість вважаючи, що німецькі сили аналізуючи ситуацію в Україні будуть будувати рівноправні та дружні відносини.

Спільний наступ австро-німецьких військ на більшовицькі позиції швидко відновив владу Ради. Але через партійні суперечки, не вирішення нагальних проблем, визривала криза, як в суспільстві так і серед політичної еліти. Це заважало уряду виконати повною мірою обіцяні продовольчі поставки. Командування німецьких військ розуміло безперспективність подальшої співпраці з УЦР і почало готуватись до перевороту. Німці розігнали Центральну Раду в день проголошення

конституції 29 квітня, а з'їзд хліборобів обрав Гетьманом України Павла Скоропадського.

За підтримки німецьких збройних сил гетьман зосередив своїх руках всю повноту влади. В формуванні нового уряду керувався на політичними міркуваннями, а актуальними потребами для розбудови державності призначаючи на керівні посади за професійною ознакою не нехтуючи колишніми царськими військовими та посадовцями. За наказом гетьмана почалось створення збройних сил і народної міліції. Створювались українські дивізії, відроджувались січові стрільці, козацький стан та Чорноморський флот.

Було проведено фінансову реформу, що вводила грошову одиницю, створювала національні банки.

Найбільше Гетьман приділяв увагу освіті та культурі. За його сприяння відкривались школи, університети, бібліотеки, театри та опери, засновано Українську Академію Наук на чолі з Володимиром Вернадським. Було проведено українізацію освітньої сфери і засновано національні галереї, музеї, оркестри.

Але крім значних досягнень гетьман допустив багато помилок при розбудові державності. Скоропадський спирався на заможне населення і влада в країні опинилася в руках землевласників та промисловців. Поміщикам почали повертати землі відібрані селянами за часів Ради, а промисловці порушували права робітників збільшенням робочого часу, такі процеси вели за собою наростання обурення в країні і знову ділили суспільство на ворогуючі табори. Селяни почали влаштовувати диверсії спалюючи маєтки та вбиваючи поміщиків. Робітники почали влаштовувати страйки.

Німецьке командування підтримувало заможні верстви населення та розпочало каральні заходи проти селян, у відповідь формувались повстанські загони. Зрештою революційні події в Німеччині та Австро-Угорщині привели до падіння їх монархічної влади і вони були змушені

відізвати війська з України. Втративши союзників гетьман намагався заручитись підтримкою країн Антанти. Заявивши про об'єднання з білогвардійськими силами в єдину Всеросійську федеративну державу, гетьман підписав собі остаточний вирок в суспільстві. Опозиційні сили почали формувати збройні загони і швидко просувались до Києва. Гетьману нічого не залишалось, як скласти повноваження і виїхати з країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бойко О. Д. Історія України: Навчальний посібник/ О. Д. Бойко,. - 3-тє вид., випр., доп. - К.: Академвидав, 2004. - 687 с.
2. Білян П. Я. Іван Лисяк-Рудницький про Українську революцію 1917–1921 рр. // Наукові зошити історичного факультету. – Випуск 2. – Львів: Вид-во Львів.ун-ту, 1999. – С.131–134.
3. Бевз Т. А. Проблеми й особливості формування української політичної еліти у добу Центральної Ради / Т. А Бевз // Історичний журнал. – 2007. – № 6. – С. 86—100.
4. Бондаренко А. Ю. Буремні роки, або українська революція та перші десятиліття більшовицької влади. Вступ до історії. 5 клас / А. Ю. Бондаренко // Історія та правознавство. – 2015. – № 25—26. – С. 40—43.
5. Верстюк В. Ф. Українська Центральна Рада: документи і матеріали. – К.: Наук. думка, 1996. – С. 6–7.
6. Буравченков А. О. Збройні Сили Української Держави 1918 // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. — К. : Наук. думка, 2005. — Т. 3 : Е — Й. — С. 311. — 672 с.
7. Гончаренко В. Утворення Української Народної Республіки як важливий етап на шляху до незалежності України / В. Гончаренко // Право України. – 2017. – № 11. – С. 32—39.
8. Гарчева Л. П. Росія і Україна : від політичної конфронтації до збройного конфлікту / Л. П. Гарчева // Українська революція, 1917 – початок 1918 рр. : проблеми, пошуки, узагальнення. – Запоріжжя, 1998. – С. 231–260.
9. Гунчак Т. Г. Україна: Перша половина ХХ століття: Нариси політичної історії / Т. Г. Гунчак. - Київ : Либідь, 1993. - 288 с.

10. Гамрецький Ю. М. До вивчення історії національно-визвольного руху на Україні // Український історичний журнал. - 1990. - №12. - С.63.
11. Гунько, О. А. Українська Держава П. Скоропадського / О. А. Гунько // Історія та правознавство. – 2008. – № 26. – С. 19—24.
12. Гісем, О. В. Історія України / О. В. Гісем. – Кам'янець-Подільський : ФОП Сисин О.В. : Абетка, 2015. – 660 с.
13. Гарін В.Б. Історія України / В.Б. Гарін, І.А. Кіпцар, О. В. Кондратенко. - К.: Центр учбової літератури, 2012. - 240 с.
14. Держалюк М. С. Українсько-російські відносини у 1917–1922 рр. / М. С. Держалюк // Міжнародні зв'язки України : наук. пошуки і знахідки : зб. наук. пр. / НАН України, Ін-т історії України. – К., 1998. – Вип. 7. – С. 179–183.
15. Дацків І. Б. Дипломатичні зносини між Українською Державою і радянською Росією у 1918 р. / І. Б. Дацків // Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 рр. : [зб. наук. ст.] / НАН України, Ін-т історії України. – К., 2008. – Вип. 3. – С. 112–122.
16. Єрмолаєв, В. М. Організація і регламент діяльності Української Центральної Ради / В. М. Єрмолаєв // Право України. – 2017. – № 11. – С. 58—69.
17. Іванова, А. Ю. Законодавчий процес і законодавча техніка в період Центральної Ради, Гетьманату П. П. Скоропадського та Директорії / А. Ю. Іванова. – К., 2011. – 224 с.
18. Нариси історії української революції 1917–1921 років / Ред. кол.: В.А.Смолій (голова), Г.В.Боряк, В.Ф. Верстюк, С.В.Кульчицький, В.М.Литвин, Р.Я.Пиріг, О.П.Реєнт, О.С.Рубльов, В.Ф.Солдатенко, Ю.І.Терещенко. НАН України. Інститут історії України. – К.: НВП "Видавництво "Наукова думка" НАН України", 2011. – Кн. 1. – 390 с.
19. Рум'янців, В.О. Структура, організаційні та правові форми діяльності Української Центральної Ради / В. О. Рум'янців // Вісник Національної Академії правових наук України. – 2017. – № 2. – С.16

20. Кормич Л. Історія України: Підручник/ Людмила Кормич, Володимир Багацький,; М-во освіти і науки України. - 2-ге вид., доп. і перероб.. - К.: Алерта, 2006. - 412 с.
21. Лозовий В. Народ і влада: криза адміністративних структур у період Центральної Ради (1917-1918 рр.) / В. Лозовий // Київська старовина. – 2007. – № 3. – С. 108—116.
22. Любовець, О. Політичні альтернативи 1917-1920 рр. та українські партії / О. Любовець // Історичний журнал. – 2007. – № 2. – С. 3—12.
23. Литвин В. Історія України: підручник / Відп. ред. В. Смолій. НАН України. Інститут історії України. – К.: Наукова думка, 2013. – 991 с.
24. Лановик Б. Історія України: Навчальний посібник/ Богдан Лановик, Микола Лазарович,. - 3-е вид., виправлене і доп.. - К.: Знання-Прес, 2006. - 598 с.
25. Лупандін О. І. Питання кордонів Української Держави 1918 р. в контексті українсько-російських мирних переговорів / О. І. Лупандін // Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 рр. : [зб. наук. ст.] / НАН України, Ін-т історії України. – К., 2009. – Вип. 4. – С. 183–208.
26. Левицька Н.М. Україна в світі: історія і сучасність: навч. посіб. / Н.М.Левицька - К.: Кондор, 2011. - 418 с.
27. Лазарович М.В. Історія України / М.В. Лазарович, Н.А. Лазарович. — К.: Знання, 2008. — 683 с.
28. Малиновський, Б. В. Австро-угорські та німецькі війська в Україні (1918 р.): взаємовідносини з органами влади української держави / Б. В. Малиновський // Грані. – 2006. – № 6 (50). – С. 19—28.
29. Політична історія України: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В. І. Танцюра (ред.). — К.: Вид. центр «Академія», 2002. — 488 с.
30. Парибик С. Українсько-російські відносини за доби гетьманату П. Скоропадського / С. Парибик // Вісн. студент. наук. т-ва Ін-ту історії, етнології і права. – 2011. – Вип. 10. – С. 106–113.

31. Пиріг, Р. Я. Земельна реформа гетьмана П. Скоропадського: спроби проведення та причини невдачі / Р. Я. Пиріг // Український історичний журнал. – 2006. – № 3. – С.68—84.
32. Смолій В. А. Революція, державність, нація: Україна на шляху самоствердження (1917–1921 рр.) : виступ на Міжнар. наук. конф. (Київ. нац. ун-тет ім. Т. Шевченка, 1 черв. 2017 р. / В. А. Смолій // Український історичний журнал. – 2017. – № 3. – С. 4-7. Солдатенко В. Ф. Українська революція. Історичний нарис./В.Ф. Солдатенко — К., 1999. — С. 458.
33. Турченко Ф.Г. Утворення Української Центральної Ради: джерела та їх інтерпретації / Ф. Г. Турченко -Там само. – 2007. – №2. – С.63–77
34. Слободиська, С. І. Українська держав за Павла Скоропадського. Історія України. 10 клас / С. І. Слободиська // Історія та правознавство. – 2017. – № 28—29. – С. 39—43.
35. Світлична В.В. Історія України: Навч. посібн. / В.В. Світлична - К.: Каравела, 2012. - 384 с
36. Танцюра В. І. Політична історія України / В. І Танцюра. — К.: Видавничий центр «Академія», 2001. — 488 с.
37. Терлецька І. Брестський мир. Історіографія проблеми. – Дніпропетровськ.: ДДУ, 1994. –240 с.
38. Тичина В. Є. До питання про зовнішньополітичний курс гетьманату під час переговорів про укладання мирного договору з РРФСР у травні-червні 1918 року / В. Є. Тичина // Вісн. Харків. ун-ту. – 1969. – Вип. 3. – С. 3–11.
39. Терещенко, Ю. І. Гетьманат Павла Скоропадського як прояв консервативної революції / Ю. І. Терещенко // Гетьманат Павла Скоропадського: історія, погляди, контрверсії: Всеукраїнська наукова конференція 19-20 травня 2008 р. – К., 2008. – С. 13–40
40. Терлюк І. Я. Історія держави і права України: Навчальний посібник./ І. Я. Терлюк— К. : Атіка, 2011. — 944 с.

41. Удовиченко О. І. Україна у війні за державність: Історія організації і бойових дій Українських Збройних Сил, 1917—1921. К., 1995.
42. Ульяновський В. І. Церква в Українській Державі 1917-1920 рр. (доба Гетьманату Павла Скоропадського) / В. І. Ульяновський. - К. : [б. в.], 1997. - С. 39.
43. Шишка, Н. І. Українська революція 1917 р. — випадковість чи закономірне явище в історії України? / Н. І. Шишка // Історія та правознавство. – 2010. – № 32. – С. 26—29.
44. Шаповал М. Велика революція і українська визвольна програма. – Прага.: Вільна спілка, 1928. – 333 с.
45. Шуржало Д. На історію треба дивитись виважено: до 100-річчя української революції / Д. Шуржало // Історія та правознавство. – 2017. – № 12. – С. 2—5.
46. Кривець Н. Українсько-німецькі відносини у 1918–1933 рр. : історіографія проблеми / Н. Кривець // Міжнародні зв'язки України : наук. пошуки і знахідки : міжвід. зб. наук. пр. / НАН України, Ін-т історії України. – К., 2006. – Вип. 15. – С. 453–465.
47. Король В.Ю. Історія України : навч. посіб., 2-ге вид., доп. / В. Ю. Король - К. : ВЦ "Академія", 2008. -496 с.